

БИЉАНА ПРОДОВИЋ МИЛОЈКОВИЋ*

Филозофски факултет

Ниш

БОЈАН ПРОДОВИЋ**

Факултет за менаџмент

Београд

УДК 159.923.2(4):316.7

Монографска студија

Примљен: 12.04.2014

Одобрен: 15.05.2014

ЕВРОПСКИ КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ***

– како изаћи на крај са културном разноликошћу –

Сажетак: На основу савремених анализа у друштвеној и политичкој теорији које се тичу Европске уније, постаје очигледно да је за реализацију и легитимизацију интегративних процеса ЕУ неопходна политика идентитета и/или културе која би помогла у изградњи „европског идентитета”. Развијање специфичне културне политике од стране европских институција и настојање да се конституише „европски идентитет и култура”, сматрају се једним од веома важних места за савремену социолошку анализу и критику.

Један од циљева овог рада јесте да покаже да идеја „европског идентитета” представља амалгам неконзистентних замисли – по којима се он замишља као супранационални идентитет, заснован на „заједничком европском наслеђу”, али и на принципима универзалних људских права и на поштовању (културне) различитости. С тим у вези, једна од полазних претпоставки у овом раду је да су проблеми који израћају из тежњи ка конструисању „европског идентитета”, пре свега условљени (неадекватним) концепцијама „идентитета”, „културе”, „заједнице” у европским институцијама, политикама и агендама. Многи истраживачи европске интеграције сматрају да је за успешан развој и реализацију

* biljanaprodivic@gmail.com

** pomazebog.prodivic@gmail.com

*** Рад је припремљен у оквиру рада на пројекту „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција” (179074), које реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу а финансира Министарство за просвету и науку РС.

европског пројекта један од пресудних фактора управо стварање „европског идентитета”.

Једно од питања које заузима почасно место у политичкој, правној и друштвеној теорији на прелазу између миленијума гласи: како се поставити према све већем умножавању културних разлика? Званичници ЕУ већ дуго покушавају да на различите начине убеди „своје грађане” како је лепо и добро бити „Европљанин” и, истовремено, како је лепо и добро бити „различит”. Намера аутора у раду била је да себи и осталим заинтересованима појасне шта је из социолошке перспективе толико сумњиво, проблематично, или чак опасно у идентитетским политикама ЕУ.

Кључне речи: Европски културни идентитет, ЕУ, културна различитост, идентитет, култура, питање разлика

Уводна разматрања

„Концепти изградње идентитета и култура, били су, и једино могу бити – рођени заједно”
Зугмунт Бауман (Купер 1999: 236)

„... Мој лични идентитет је оно што чини да нисам идентичан ни са једном другом особом...”
(А.Малуф, Убилачки идентитети)

Проблематика идентитета уопштено, а посебно проблематика изградње европског идентитета, дуги је низ година у средишту интереса научника из свих поља друштвености, од антрополога и психолога, преко социолога и географа, до политиколога, који у изградњи регионалних, националних или глобалних идентитета настоје препознати обрасце који утичу на стварање, одржање и јачање одређеног политичког система. Зато је, данас, приметно све веће интересовање друштвених научника за идеје, процесе и идентитет „Европе”, па и због све већег развоја институција ЕУ. Данас многобројна антрополошка, социолошка, политиколошка, историјска, економска и правна теоријска разматрања о изградњи идентитета долазе до закључка да је идентитетска политика ЕУ, сада можда, од пресудне важности за наставак интеграционих процеса у Европи, упркос значајним успесима на пољу правне, политичке и економске интеграције.

Први значајан моменат за проналажење културне основе ЕУ догодио се на самиту у Копенхагену 1973.г., када су лидери тадашњих девет држава чланица потписали „Декларацију о европском идентитету”. Овим документом први пут су постављени принципи унутрашњег развоја заједнице, из којих је проистекао оквир за формирање политичке концепције идентитета ЕУ. Тада је идентитет ЕУ дефинисан на основама владавине права, социјалне правде, на поштовању људских права и демократије у односу на статус и одговорност (тадашњих) девет држава чланица према остатку света; и у односу на динамичку природу процеса европске интеграције.

Програм „*People’s Europe*”¹ из 1980-их година представљао је врхунац у настојању формирања јединствене „европске културе”; ипак, суочивши се са тешкоћама таквог програма, тј. са дубоко укоревеним културним, језичким, верским и сличним разликама међу Европљанима, снага и ентузијазам ове специфичне културне политике почели су да бледе. Од раних 1990-их, ЕУ је наставила да производи правне текстове, програме и инструменте којима је настојала да промовише прекограничну културну кооперацију, да подиже ниво свести о европској културној различитости, да промовише културну размену и тиме полако уводи културну димензију у друге програме заједнице.

Вероватно најважнији моменат у интензивирању дебата, у готово свим друштвеним наукама и хуманистичким дисциплинама на тему креирања „европског идентитета”, представљало је доношење *Уговора о Европској унији* или *Уговора из Мастрихта*, у коме је уведен концепт „европског грађанина”, при чему неки сматрају да је конституционализација овог концепта постала основа политичке легитимности Уније (Вајлер, Џозеф Х. Х., 2002). Поред тога, овим Уговором култура под тим називом улази у област званичних надлежности ЕУ. Као многа питање везана за ЕУ, и ово је компликовано. И то не само за аналитичаре датих пројеката већ и за саме креаторе културних политика. То се може закључити и на основу изјава неких од учесника у стварању европских културних програма. *Кристофер Гордон*, на пример, тврди да „професионалци из области културе јадикую због недостатка кохерентне културне политике у ЕУ и због опште немоћи у том пољу... Јасно разграничавање између културне продукције отеловљене у трговини, економији и спољној политици и културе као израза идентитета, историје и друштвеног живота често је збуњујуће због неадекватне дефиниције или

¹Европска комисија је овај програм 1986.г. означила као „главни политички циљ” ЕЗ (Commission of the European Communities 1986); садржај датог извештаја видети на: http://aei.pitt.edu/1784/01/peoples_europe_COM_86_371.pdf

недостатка упоредиве праксе између држава чланица. Било како било, и можда због свега наведеног – културне политике данас заузимају једно од најзначајнијих преокупација европских институција, што је и *Хосе Мануел Барозо* потврдио у свом говору у Будимпешти 2005.г.: „*Култура нас држи на окупу као Европљане*”. Одговор на питање шта Европа може да уради за културу и шта култура може да учини за Европу постао је неизбежан.

Из горе наведеног проистиче питање – како би се социолошки могли коментарисати концепти културе и идентитета у европском политичком дискурсу? Да ли треба да разумемо концепцију „европског идентитета” у једнини или множини, односно, као тежњу ка стварању европске културе/идентитета, или пак, као некакав специфични идентитетски дериват? Речју, шта је то што европске културе чини различитим, с обзиром на то да се дотична различитост не односи на универзалне моралне принципе који стоје у Европској конвенцији о људским правима и фундаменталним слободама? Идући системом елиминације, долази се до основних референци различитости – до *културе*. Овде се намеће и питање да ли истицање културне различитости обавезно/може да имплицира једнакост међу појединцима?

Идентитетска структура ЕУ, по мишљењу *М. Фушеа* остаје у смислу својих капацитета отворена за нова идентитетска придруживања, стварајући на тај начин претпоставку да постојећи склад идентитета ничим не буде нарушен. У том смислу *Фуше* истиче пример Србије, сматрајући да ће пуна идентитетска хармонизација Србије бити остварена, како пријемом у чланство Уније, тако и истинском интериоризацијом корпуса европских вредности у њен идентитетски оквир.

Европски културни идентитет: криза или изазов

Највећи проблем у расправама о идентитетским политикама ЕУ обично није у томе што Европа, можда, не може да има идентитет, или да носиоци тог идентитета – Европљани – не постоје, већ у томе што је идеја идентитета међу друштвеним научницима и хуманистима, а посебно међу њеним креаторима (који често изгледају као хомогена група ангажованих идеалиста, футуриста и еурофила) – нејасна. Наиме, идентитет се обично дефинише као „стање истоветности”, односно истоветност неке ствари са самим собом, или као индивидуалност, односно личност. Идентитет може имати свој екстерни и интерни аспект. Екстерни аспект тиче се односа између датог ентитета и других ентитета.

Што се тиче ЕУ, овај аспект се изричито помиње у УгЕУ на следећи начин: „Унија ће поставити себи следеће циљеве: да потврди свој идентитет на међународној сцени. Унутрашњи аспект, с друге стране, тиче се 'правне истоветности' унутар ентитета, тј. европских држава” (Фишер, 2001: 257-258).

Заправо, велики број истраживача и научника често не подразумева исте ствари када говоре о идентитетским политикама. Те политике, барем у контексту ЕУ, представљају магличаст и веома неконзистентан скуп идеја и акција, које заговарају и спроводе европске институције, а које за циљ имају стварање свести/привржености/лојалности ЕУ као политичком ентитету и пројекту, од стране њених „грађана”, тј. „Европљана”. У зависности од перспективе, различити аспекти тих иницијатива се издвајају као битни за формирање „европског идентитета”, нарочито због тога што се у друштвеној теорији разликује неколико типова групних идентитета – историјски, културни, конституционални, правни и институционални. Проблеми „идентитета” (етничког, националног, европског) у Европи постали су веома компликовани, нарочито након распада Совјетског Савеза, уједињења Немачке, окончања Хладног рата и других друштвених промена до којих је дошло након 1989.г., (посебно са померањем миграната, радне снаге и избеглица широм Европе) и постали су водећа обједињујућа тема друштвено-хуманистичких наука с једне, и твораца политика ЕУ, с друге стране.

Како то директно формулише *Шор*, они су постали и „главни катализатор за убрзавање темпа европске политичке интеграције” (К.Шор, 1993:780). *Шор* напомиње да већина проблема везаних за израз „европски идентитет” проистиче и из неодређености тога шта се заправо подразумева под проблематичним и контекстуализованим концептом „Европе” (К.Шор, 1993:792). Оно што је интересантно, јесте то да се немогућност дефинисања тога шта је то „Европа” од стране европских званичника често користи као предност: када им се упућују критике да су кроз своје политике створили монолитан и фиксиран концепт идентитета, они се позивају на „отворене европске циљеве”, и на политику сталног ширења. Што се саме дефиниције Европе тиче, *Шор* сматра да она (дефиниција) имплицитно постоји: „У свему овоме је парадоксално то да у дискурсу Комисије и у њеним политичким документима, *de facto*, постоји имплицитна дефиниција „европског”, иако се у Комисији тврди да тај израз није званично дефинисан, па она у пракси тако појачава фиксно и монолитно конципирање 'европског идентитета'” (К.Шор, 1993:792).

Данас, уосталом, како каже Вајлер: „није оригинално подсећати да идентитет – у доба у којем већ дуго „избор“ замењује „судбину“ као основу самоспознаје – представља у великој мери политичку и социјалну творевину која даје предност једном обележју (или групи обележја) над другима, позивајући појединца да се идентификује и то затим проглашава идентитетом” (Вајлер, Џозеф Х. Х., 2002:366).

Аутори су мишљења да следеће конструктивистичко становиште, на најбољи начин објашњава на који начин европски конструктори замишљају европски идентитет: Идентитет се производи у дијалогу; али то није начин на који се идентитет осећа. Са субјективне тачке гледишта, идентитет се открива у себи, али подразумева и идентификовање са другима. Унутрашње ја проналази свој дом у свету дељењем идентитета са заједницом (на пример, са нацијом, етничком мањином, друштвеном класом, политичким или религијским покретом), и таква идентификација се обично изражава са одушевљењем и као нешто мистично. Оно што се овде жели нагласити јесте да је концепција европског идентитета и културе, у највећој мери базирана на идеји поседовања и припадања – дакле, треба развити свест о томе да становници ЕУ припадају Европи, и да она њима припада. Такође може се рећи да је европски идентитет заснован на схватању припадности утврђивањем поретка приоритета: дакле, прво сам Х (нпр. Српкиња или Баскијка), а затим сам Y (нпр. Европљанка).

Европски идентитет се данас гради на гигантским и фрагментарним концепцијама – на културном, верском и хуманистичком наслеђу Европе, на идеологији завршетка поделе на европском континенту, али и на историји, култури и традицији народа Европе. Другим речима, логика изградње европског идентитета могла би се формулисати на следећи начин: помирити се са већ постојећим, есенцијалним вредностима групних идентитета, али све више и више их стављати у сенку новог начина идентификовања, које надилази претпостављене националне, етничке и друге идентитете; лагано успостављајући нову хијерархијску лествицу. Схватање идентитета, које аутори заступају у раду, је дијаметрално супротно, на пример, оном које заступа Химелфарб, која родитеље, претке, породицу, расу, религију, наслеђе, традицију, историју, културу, заједницу и националност сматра животним датостима: „То нису 'случајни' атрибути појединца. То су суштински атрибути. Ми не долазимо у свет као слободнолебдећи аутономни појединци. Долазимо опремљени свим посебним, одредбеним својствима која чине потпуно формирано људско биће, биће са идентитетом. Идентитет није ни случајан, нити је ствар избора” (Химелфарб, Гертруда 1999:94).

Немачки филозоф *Карл Јасперс* поводом европског идентитета констатује да је Европа Библија и Антика, док је немачки теоретичар Вернер Вајденфелд тврдио да је европски идентитет „елементарни конструкциони принцип модерног друштва” (Вајденфелд, 1985: 14).

Концепти различитости у политичком и јавном контексту Европске уније

Од када су схватили да се свест о припадности ЕУ од стране грађана земаља које су у њу укључене, не може базирати на стварању заједничког тржишта и на заједничким интересима на том плану, европски званичници почели су да се позивају на „културу”. „Култура” и „идентитет” постали су саставни део јавне сфере и политичке теорије. Такву политику је у последњих неколико деценија могуће пратити и у наднационалном политичком и јавном контексту ЕУ. Култура је у Европи увек посматрана као нематеријални и уздижући фактор људских живота, и због тога су њени „зли” и „унижавајући” капацитети” често занемаривани. Култура (схваћена есенцијалистички) постаје основна референца разлике тј. основно средство за поимање и објашњавање другости, а у току последње деценије већина светских конфликта била је по природи унутардржавна, и узрокована етничким, религијским и културним различитостима.

Европа је континет на чијем су тлу настале прве модерне нације која својом разноликошћу, а у исти мах, и заједништвом својих држава и нација представља изузетни колективни идентитет. Једна од кључних речи, а уједно и отворених проблема скоро свих савремених друштава, јесте *идентитет* – колико индивидуални, толико и колективни, ако не и више. Било да је реч о људским правима појединца или заједница (народа или мањина), трагање за идентитетом или његово очување јесте питање које је свуда у свету на самом врху „дневног реда”.

„Културни идентитет је самосвест припадника једне групе, која историјски настаје и развија се у зависности од критеријума које та група успоставља у односима с другим друштвеним групама” (Б. Стојковић, 1993:26). Појам културног идентитета није опозиционалан појму културне разноврсности, али ипак јесте нешто што изражава посебност, специфичност и тиме разлику од другог (један идентитет насупрам другог идентитета). Сваки идентитет садржи разликованост, и то не само према споља (другом идентитету) него и унутар самог себе (својих елемената). *Едгар Морен* добро примећује: „У европској култури

нису значајне само владајуће идеје (хришћанство, хуманизам, ум и наука), него те идеје скупа са њиховим супротностима. Европски дух не чини само плуралитет у промени, него и дијалог плуралитета који производи промену. [...] У животу и настајању европске културе значајан је сусрет који оплонава разноврсност, антагонизме, такмичења, допуњавања, једном речју, њена дијалогика. [...] *Дијалогика је у средишту европског културног идентитета*, а не овог или оног њеног елемента или момента” (Е. Морин, 1989:100–101).

Културна разноврсност је од давнина била одлика многих друштава. Данас се реални плурализам култура унутар истих друштава перманентно образлаже, чак намеће од стране других (нарочито великих сила) као предност друштава у којима коегзистирају различите културе. Али, та идеја ипак све више постаје неостварљива и то не само због мањих међусобних уважавања култура него и због статичности сваке од њих понаособ, поготову у времену цивилизацијски наметнуте вредности материјализације живљења. Колико год разне културе настоје да (са)чувају свој интегритет и идентитет, и тиме одрже своју аутономност и аутентичност, опет акултурационим процесима, спонтано и организовано, оне ступају у одређене додире, интеракције. Тиме оне преносе своје вредности другим културама као што исто тако прихватају и преузимају вредности од тих других култура. Друго је питање колико су културе у међусобним интерференцијама спремне да се међусобно интегришу. Ово поготову ако интеграцијом губе од своје самобитности, и то обавезно више него оне друге културе са којима се интегришу.

Разумевање идентитета у расправама неодвојиво је од разумевања тога шта се у њему подразумева под „разликом”. Идентитет је ушао у широку употребу у друштвеним наукама 1950-их, захваљујући психотерапији, која је у то време из Европе доспела у Америку. Психоаналитичар *Ерик Ериксон* је у то време исковао и популаризовао фразу „криза идентитета”, под којом је подразумевао интеракцију индивидуалног са социјалним, у смислу везе између жељених социјалних улога и интернализације културних норми. Овде је нагласак у потпуности био на таквој интеракцији – а не на колективним или групним идентитетима. Али, како *Глисон* показује, иако је идеја „групног идентитета” 1950-их била потпуно застарела, она је опет постала актуелна 1960-их и 70-их, са Вијетнамским ратом и „расном кризом”, па тако и са развојем идеје мултикултурализма. Дакле, у то време је дошло до екстраполације личног идентитета у домен колективног идентитета, и како то формулише *Купер*, „*здрава индивидуа морала је знати ко је, што значи да је морала знати којој групи припада и којој је култури повинована*” (А.Купер, 2005). Ови концепти су, тако, постали главне ознаке за „различитост”.

На однос према различитом и другачијем, као о релацији која се тиче политичког живота и његовог развоја, по први пут наилазимо код античких Грка, који нам својим митовима дочаравају размишљања о различитим појавама, па и о томе откуд термин Европа као ознака одређеног географског подручја. У самим зачецима, Европа је чинила онај део света који се од остатка разликовао цивилизованошћу њеног стано-вништва, великим донетима у различитим научним дисциплинама, посебним стилем живота који је омогућио да европоцентризам постане доминанта у политичким размишљањима у епохама које су уследиле. Синтагме попут културне различитости и права на разлику дискурзивно, све више, прекривају појмове мултикултурализма и интеркултурализма које су, откако су се појавили у последњој трећини 20. века, барем окрзнули готово сви они који се баве теоријом етничности. Али чини се да се употребом појма културне различитости, једнако као и појмова мултикултурализма и интеркултурализма, пажња с флуидног подручја етничности настоји преселити на још флуидније подручје културе.

Кимлика и Тејлор су (између осталих) дали најисцрпнија „либерална решења” која се тичу проблема различитости, што се посебно односи на два кључна конфликтна и веома комплексна захтева: за признавањем индивидуалног достојанства (поштовање одређених фундаменталних људских права), с једне стране, и захтева за признавањем група и културних заједница којима индивидуе припадају, с друге. Канадски филозоф *Вил Кимлика* дефинише два модалитета културне разноврсности. У првом случају културна разноврсност настаје из инкорпорације претходно самоуправљајућих, територијално концентрисаних култура у већу државу. Инкорпориране културе, које називамо националним мањинама, настоје да се одрже као особена друштва поред већинске културе и захтевају различите видове аутономије или самоуправе како би обезбедиле свој опстанак. У другом случају, културна разноврсност настаје као резултат индивидуалне и породичне имиграције. Такви имигранти често образују лабаве асоцијације које називамо етничким групама. Оне по правилу желе да се интегришу у шире друштво и да буду прихваћене као његови пуноправни чланови. Иако често траже веће признање својих етничких идентитета, њихов циљ није да постану сепарате и самоуправљајуће нације унутар ширег друштва, већ да модификују институције и законе матичног друштва како би се прилагодили културним разликама (Зборник отворене београдске школе, 2010:116-117). *Кимлика* као један од кључних практичних проблема који се, у том смислу, намеће између ових различитих визија политичке заједнице, види у проблему признавања мањинских права и у томе што

либерална теорија својим нагласком на људским правима и „бенигом равнодушношћу” није успела да реши мањинске конфликте. Такође сматра да либералну неутралност, ипак, треба очувати, али да би она требало да гарантује одређена групна диференцијална права, која би им на тај начин помогла да очувају свој „културни интегритет”.

Тејлор, на пример, сматра да овакав предлог, који говори о томе да би држава требало да буде индиферентна према питањима признавања различитости, није довољан и да је чак илузоран, зато што се тако не излази у сусрет захтевима оних група чији основни циљ није да буду слободне како би следили свој начин живота, и којима је важније да осигурају да њихова посебна култура преживи – сада и у далекој будућности. Он због тога сматра да културне разлиčitости и културну удруженост, не само да треба толерисати већ их треба признати као перманентне и драгоцене, и да закон и јавне политике треба да их промовишу и штите. Нижи степен међусобних културних разлика требао би да олакшава асимилацију и води хомогенизацији и обликовању сложене националне културе, али то није увек случај. Често је на делу феномен који је *Фројд* називао нарцизам малих разлика. Он делује у супротном правцу, наглашавајући културну различитост на рачун сличности суседних култура. То представља основу за разликовање сегрегативног и интергративног мултикултурализма, на шта указује *Александар Павковић*.² Према неким ауторима подстрекивањем „културне различитости”, и њеним потхрањивањем, Унија, вероватно ненамерно, само доприноси даљој дезинтеграцији између европских „култура”, биле оне националне, религијске, мањинске, регионалне, етничке и друге, и на тај начин постиже ’бумеранг ефекат’ према њеним примарним циљевима уједињавања и приближавања.

Ипак, Европа се често представља као „место коегзистенције различитог” и „богатство различитих етичких и културних традиција” (*Гадамер*). Тако, овај аутор каже да „самосвесна Европа одржава разлике у међусобном такмичењу и размени тих различитих културних образаца”, а посебна улога у наглашавању и изоштравању таквих образаца „припада духовним наукама”. Међутим, немали број аутора сматра да је овакав Гадамеров говор о разликама веома проблематичан, постављајући питање: је ли уистину Европа отворена за различито, а да га при томе не апсорбује? *Валденфелс*, чак, истиче како овде и не постоји отвореност за суштински страно, изражавајући сумњу да Европљанин може да „прими” садржаје апсолутно другачије културе (азијске, афричке...). Према

² Опширније видети у: *Мултикултурализам као увод у распарчавање државе: Случај Југославије*, Социолошки преглед 2/1998, стр. 155 – 170.

његовом уверењу, европски идентитет је потпуно илузоран, саздан појмовно на кључној логичкој грешци – а то је, апсолутизовање посебних вредности као општих... Поједини аутори, пак, тврде како европски идентитет и не постоји на другим нивоима осим на теоријском; речју, европски идентитет јесте заправо само теоријска парадигма.

Циљеви Уније везани за културну различитост, највише су усмерени на појачавање и богаћење различитости (потцртавању групних специфичности), што може довести до реверзибилног процеса од оног жељеног (интеграције на реторици разлике) – упркос наглашавању дијалога између тих „различитих култура”, оне се и даље настављају сматрати одељеним острвима. То је и један од кључних проблема мултикултурализма – стављање разлике на пиједестал, при чему она представља неупитну вредност; ту се, дакле, заборавља да „бити различит” међу неким мигрантима, ствараоцима политика, политичарима и научницима схвата на есенцијалистички начин (А.Купер, 1999:236).

Када је у питању право на културни идентитет, оно што аутори справом наглашавају јесте чињеница да треба навести одредбу чл.1 УНЕСКО-ве Декларације о раси и расним предрасудама из 1978.г., где се каже да сви појединци и групе имају право да буду различити, да сматрају себе различитим и да буду поштовани као такви (М.Пауновић, Б.Кривокапић, И.Крстић, 2007:281). Различитост се у ЕУ највише односи управо на групну различитост, и због тога се може рећи да се на тај начин она есенцијализује, као скуп карактеристика неке групе. Пример тога види се у следећем: *„ЕУ је обавезана Уговором да успостави чвршће везе између народа Европе, при чему истовремено охрабрује напредак различитих култура њених држава чланица. У исто време, утицај глобализације повећава интеракцију међу самим Европљанима, као и међу Европљанима и остатком света.”*³ Такво схватање се у одређеном смислу коси са следећим схватањем у наведеном члану УНЕСКО-ве Декларације: *„Право да се поштује културни идентитет значи да свако, сам или у заједници са другима, може слободно изабрати свој културни идентитет у погледу језика, религије и традиције. То значи и да једно лице може имати један или више идентитета у погледу језика, религије и традиције. Коначно, нико не може бити изложен присилној асимилацији, а да би се ово постигло државе морају промовисати развој културног идентитета свим расположивим средствима”* (М.Пауновић, Б.Кривокапић, И.Крстић, 2007:281).

³ Преузето са веб портала:

<http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/doc415en.htm>

Креирање европског идентитета је, вероватно, у великој мери охрабрено изнетом могућношћу да једно лице може имати више идентитета; што подразумева да национални, етнички и други идентитети остављају простора за још један ниво идентитета – европски.

Европски идентитет - различити, а опет исти

„Уједињени у различитостима” (In varietate concordia) – звучи као гесло једне праве мултикултуралне државе!

Људи једноставно осећају потребу за идентитетом који ће их разликовати од других људи. У настојању и страху да не изгубе идентитет, они сами изграђују разлике. Без разлике нема идентитета, јер разлике уз једнакост конституишу идентитет.

Културна различитост представља, свакако, једну од најистицајнијих „вредности” ЕУ, што нам говори и њена, већ споменута, максима – *’уједињени у различитости’*. На основу досадашњег излагања, и на основу опсежних расправа, од друге половине 20. века наоვაмо, истицање „културне различитости” имплицира међусобну упоредивост култура, која обавезно укључује вредносну процену „других” у односу на „нашу културу”.

Културна област Европе окарактерисана је културном различитошћу и заједничким културним наслеђем – она представља једну од спона која „нас држи заједно као Европљане” (програм Култура 2000). Европски *’културни модел’*...поштује културу сваког народа и међуигру тих различитих култура, али истовремено подстиче облике сарадње, која потхрањује и богати сваку од њих”.

Наглашавање културне различитости, игнорише могућност разлике моралног резонувања у различитим културним контекстима. У том смислу, разнолика (европска) културна сцена схвата се као сцена у коју се може ући како би се нашли комадићи и делови доказа, који показују постојану веру у већ утврђену норму универзалности. С друге стране, културна различитост представља једно од најчешћих реторичких средстава у настојању за буђењем европске свести.

У Скандинавији људи наглашавају униформност, и понекад су врло сумњичави према свакој различитости и другачијем ставу... Теже контроли осећања и мисли других људи! Истицањем такве униформности тежи се мишљења на исти начин, поседовања истих вредности и скале вредности. Међутим, отвореност према новим хибриднијим формама говори у прилог толерантнијем света од оног заснованог на егоцен-

тричности, ксенофобији, мржњи, конфликту, нераумевању, подређивању и експлоатацији. Нужност разумевања „другог” и „различитог” императив је без чијег поштовања хиперсложена друштва данашњице не могу да функционишу.

У Европи постоји више од 220 аутохтоних језика, што чини око три одсто од укупног броја језика на свету. У свету се говори 6.000 до 7.000 језика. На територији Русије, где живи 148 милиона становника, говори се далеко највећи број језика - од 130 до 200, у зависности од критеријума. Различити језици који постоје у свету могу се сматрати показатељем да је суштина културе у разноликости. Док год постоје различитости језика постојаће и одговарајуће културне различитости и оне ће, на неки начин, бити неподложне унификујућим утицајима глобалних процеса.

У ЕУ негује се став да се основна права морају поштовати, а разноликости посебно ценити. За ауторе, разноликост представља позитивну страну глобализације, јер су става да треба сви да науче да толеришу и прихвате друге нације, расу, културу и традицију других народа. Глобализација носи са собом то да се културе међусобно срећу и сарађују, да све имају једнака права. Глобализација је условила томе да су сада већина друштава мултикултуралана. Иако, све ово носи и тешке изазове.

ЕУ се поноси својом разноликошћу, чак и док покушава да је законима поништи. Мало је места на свету са тако величанственом мешавином култура, језика, предела и народа који коегзистирају на тако малом простору. Буђење активизма младих у корист сопствених права али и права других, преузимање одговорности, међусобно уважавање и разумевање као предуслова за стварање демократског окружења, промоција и заштита људских права. Све то без сумње може изградити друштво у коме људи различитог порекла, полне припадности, инвалидитета, различитост доживљавају као покретачку снагу за друштвену и економску еманципацију.

Надамо се да ћемо искористити своје различитости које поседујемо као предност да будемо другачији а ипак исти. Јер како је написао *Херман Хесе*: *Није наш циљ да постанемо као други, потребно је да се међусобно разликујемо, да научимо да видимо другачије људе од себе и да их поштујемо због тога што су.*

Уместо закључка

У нашем савременом друштву које се одликује „нарцизмом малих разлика” присутно је успостављање граница и дистанце у односу на друге и другачије. Да би се једно друштво демократски организовало потребно је да постоји културно вредносни капацитет актера који често недостаје на овим просторима и изазива различите друштвене последице чији смо сведоци. Такође, овај недостатак представља препреку за развој друштва на идеји једнаких права и могућности.

Говорећи о евро - атлантским интеграцијама у концепту међународних односа на глобалном и регионалном плану ЕУ се просто намеће као формални и суштински изазов свим осталим регионима у свету.

Обавезу одговора на различите групне захтеве и на признавање и заштиту културне различитости, немају само националне државе; сама ЕУ има, чак много комплекснију улогу, с обзиром да жели да призна културни статус својим различитим културама (нацијама), али које су већ довољно културно издиференциране. Међутим, из културних политика и уговорних одредби, приметно је да ЕУ и даље поспешује есенцијализацију културне „различитости”.

Културна разноликост у Европи огледа се у мноштву језика, религија, обичаја, архитектонских стилова, кулинарских специјалитета, фолклора и образаца понашања народа који у њој живе. Једино упознавањем других, прихватањем и поштовањем различитости, народи Европе могу учинити културну разноликост основним и препознатљивим обележјем европске културе. Јачање међукултурног дијалога и интеракција са Европљанима, отвореност према другим културама, толеранција и поштовање различитости, нарочито међу младима, повезаће Србију са осталим народима и културама Европе и света.

На који начин ће ЕУ функционисати у будућности зависи управо од грађана. Будућност је увек отворена, па развој ЕУ није унапред одређен, и управо ће на тој отворености и разноликости народи у Европи изградити своју будућност.

Међутим, шта је план за Европу будућности? Верујемо да то подразумева суочавање са следећа четири изазова. *Прво*, као Европљани, морамо преузети свој део одговорности за мир и развој у свету. Такође, као Европљани, морамо бранити уравнотежен модел друштва способног да помири економски просперитет и солидарност. Наш напредак и начин живљења блиско су повезани са равнотежом између раста, соци-

јалне правде и заштите животне средине. А наш капацитет да омогућимо раст и запосленост зависи од једне валуте и јединственог тржишта, заснованог на заједничком систему правила. Даље, као Европљани, морамо осигурати слободу, држећи се начела безбедности. Наша историја и наша култура не дозвољавају нам да раздвојимо безбедност, правду и слободу. Када се суочавамо са тероризмом и криминалом који се не зауставља на границама, или са масовним миграцијама, можемо да делујемо једино на европском нивоу. Коначно, ми Европљани морамо заложити нашу будућност да учинимо Европу центром интелектуалног и научног утицаја и иновација. Јер Европа у области интелигенције не сме себи дозволити да заостаје.

Све се више говори о заједничкој европској култури и културној баштини. Замисао европских интеграција заснована је управо на снажном уверењу да сви европски народи, упркос разликама деле заједничке вредности и схватања, а култура није ништа друго до збир свих вредности, схватања и сазнања која у једном друштву постоје. Европске интеграције само су нужан одговор овој, у стварности већ вековима постојећој, културној повезаности. Ипак, допринос сваког народа европској културној баштини остаје нетакнут, а присутне разлике заштићене. Оне само обогаћују колаж својствен европском идентитету.

Оно што ЕУ чини јединственом организацијом у свету јесте јединство различитости уз очување националног идентитета.

Осећај припадности једној култури управо је оно што ЕУ чини све снажнијом и још привлачнијом и онима који још увек нису део те заједнице. Европски идентитет још увек превазилази границе саме ЕУ, али постоји снажна тежња да се једног дана границе Уније покlope с границама европског културног подручја. Јер, Европа није затворена соба у коју не могу да уђу и људи другачијих културних назора.

На питање да ли заједнички идентитет народа ЕУ постоји, или ће постојати у будућности, није могуће дати дефинитиван одговор. Чињеница је да их богато културно и историјско наслеђе везује, али и да их многе карактеристике својствене за сваки од њих појединачно чине веома различитим. По неким ауторима (рецимо, *Ентони Гиденс*), управо утемељеност Европе на социјалној правди или тзв. „европски социјални модел” представља главну тачку препознавања ЕУ као политичке заједнице, упориште европског идентитета, тачку мотивација и афилијација грађана Европе за ЕУ. Можемо да будемо различити, али под једнаким условима.

Европа сутрашњице мора бити отворени клуб који прихвата и препознаје све културе које у њој живе. Само тада ће јединство ЕУ бити

комплетно. Идентитет који настаје у окриљу ЕУ, само је још један од облика историјског посредовања који Европа чини градећи структуру европског заједништва.

Сматрамо да свака особа, група људи ако жели треба да тежи очувању онога што чини његов културни идентитет; његово право је да чува свој идентитет и да прихвати оно што жели из других култура, али мора да научи да поштује и толерише различитост; јер сви смо ми рођени исти, а све остало нам је временом наметнуто. Како *Монтењ* каже: „Човек сам нужно, а Француз случајно.”

Литература:

1. Vajler, Džozef H. H. 2002. Ustav Evrope. 'Ima li novo odelo starog cara?' i drugi eseji o evropskoj integraciji. Beograd: Filip Višnjić.
2. Volfgang Š., *Istorija evropske ideje*, Klio, Beograd, 2003.
3. Kuper, Adam 1999. Culture: The Anthropologists' Account. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1999.
4. Kuper, Adam 2005. Culture and Identity Politics, u: Klausen J. The Islamic Challenge: Politics and Religion in Western Europe. Oxford University Press:4.
5. Zbornik beogradske otvorene škole, Dosije, Beograd, 2010.
6. Mitrović, Lj., *Balkan u vrtlogu tranzicije*, Institut za sociologiju, Filozofski fakultet, Niš, 2006.
7. Mitrović Lj., *Kulturna politika Srbije – između kulture zavisnosti i traganja za sopstvenim modelom*, Beograd: Nova srpska politička misao, posebno izdanje, 2008, 1: 7-27.
8. Morin, E. (1989), *Kako misliti Evropu*, Sarajevo: Svjetlost.
9. Paunović M., Krivokapić B., Krstić I., *Osnovi međunarodnih ljudskih prava*, Beograd: Megatrend univerzitet, 2007.
10. Stefanović B., *Demokratski principi i političko-kulturne vrednosti*, Filozofski fakultet, Sven, Niš, 2008.
11. Stefanović B., *Politička kultura i kulturni identiteti u Srbiji i na Balkanu*, Filozofski fakultet, Sven, Niš, 2008.
12. Stojković, B. (1993), *Evropski kulturni identitet*, Niš: Prosveta, 1993.
13. Stojković, B., *Evropski kulturni identitet*, Beograd: Javno preduzeće Službeni glasnik, 2008.
14. Shore, Cris 1993. Inventing the 'People's Europe': Critical Approaches to European Community 'Cultural Policy'. Man 28, 4.
15. Himelfarb, Gertruda 1999. *Iluzija o kosmopolitizmu*, u: Nusbaum M. K. i Koen Dž. ur. Za ljubav domovine: Rasprava o granicama patriotizma. Beograd: Biblioteka XX vek, 1999.

EUROPEAN CULTURAL IDENTITY

- How to deal with cultural diversity -

Summary: Based on the analysis of contemporary social and political theory concerning European Union, it becomes obvious that the realization and legitimisation of the EU integration process requires identity politics and/or culture that would help in building a „European identity”. The development of specific cultural policy of the European institutions and the attempt to constitute a „European identity and culture”, considered one of the most important places for contemporary sociological analysis and critique.

One goal of this work is to show that the idea of a „European identity” is an amalgam of inconsistent ideas - by which he conceives as a supranational identity, based on „common European heritage” and the principles of universal human rights and the respect of (cultural) diversity . In this regard, one of the assumptions in this paper is that the problems that arise from the pursuit of constructing a „European identity”, primarily limited by the (inadequate) conceptions of „identity”, „culture”, „community” in the European institutions, policies and agendas. Many researchers believe that European integration is the successful development and implementation of the European project, one of the crucial factors just create a „European identity”.

One question that occupies pride of place in the political, legal and social theory at the turn of the millennium is: how to deal with a growing proliferation of cultural differences? EU officials have long trying to go in different ways persuade „its citizens” how nice and well-being „European” and, at the same time, how nice and good to be 'different'. „The author's intention in this study was that myself and other interested parties clarify what is the sociological perspective as suspect, problematic or even dangerous in identity EU policies.

Key words: European cultural identity, The EU, cultural diversity, identity, culture, the question of difference